

**АҲАМИЯТИ ТАЗКИРАИ
«ШОМИ ҒАРИБОН» -И ШАФИКИ
АВРАНГОБОДИ ДАР ОМУЗИШИ
ШОИРОНИ ТОҶИК**

**ЗНАЧЕНИЕ АНТОЛОГИИ
«ШОМИ ГАРИБОН» ШАФИКИ
АУРАНГОБАДИ В ИЗУЧЕНИИ
ТАДЖИКСКИХ ПОЭТОВ**

**THE OF THE SIGNIFICANCE
OF THE ANTHOLOGY ENTITLED AS
“SHOMI GHARIBON” BY SHAFIQI
AURANGOBADI IN THE STUDY OF TAJIK
POETS**

Шамсидинова Назира Раимовна, н.и.ф., дотсенти кафедраи забон ва адабиёти тоҷик, факултети забонҳои шарқ, МДТ “ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)

Шамсидинова Назира Раимовна, к.ф.н., доцент кафедраи таджикского языка и литературы факультета восточных языков ГОУ «ХГУ имени акад.Б.Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

Shamsidinova Nazira Raimovna, Associate Professor of Chair of Tajik Language and Literature, Faculty of Oriental Languages, SEI “KhSU named after acad.B.Gafurov” (Tajikistan), E-mail: shamsidinova83@mail.ru

Калидвожаҳо: тазкираҳои адабиёти форсиабон, осор ва ҷаҳонбинии шоир, адабиёти тоҷик, «Шоми ғарибон»-и Шафиқи Аврангободӣ, арзиши адабӣ.

Мақола ба баррасии аҳамияти тазкираи «Шоми ғарибон»-и Шафиқи Аврангободӣ дар омӯзиши шоирони тоҷик бахшида шудааст. Қайд карда мешавад, ки тазкираи «Шоми ғарибон» баробари дигар ҷиҳатҳои арзиши адабии он, ба адабиётшиносии тоҷик бояд аз ҷанҷи мавқеъ ба муомилоти илмӣ қашида шавад ва мо маҳз бо назардошти ҳамин нуқтаҳо дар ин бахш танҳо роҷеъ ба он шоироне, ки аслу баромадашон аз Мовароуннаҳр асту дар қатори иддаи бузурге аз шоирон ба Ҳиндустон сафар кардаанд, тавачҷуҳ менамоем. Собит карда шудааст, ки тазкираи мазкур монанди дигар тазкираҳои адабиёти форсиабон баробари шомили никоти ҷолиб будан ва арзиши баланди адабӣ-таърихӣ доштан, аз маълумоти галат низ орӣ нест, вале бо вучуди ин, қимати тазкираи «Шоми ғарибон» поён намешавад, зеро он дар боз кардани масоили зиндагӣ, фаъолият, осор ва ҷаҳонбинии як идда шоирони камомӯхташудаи адабиёти тоҷик нақши муассир дорад.

Ключевые слова: комментарий к персоязычной литературе, творчество и мировоззрение поэта, таджикская литература, «Шоми гхарибон» Шафики Аврангабади, литературная ценность.

Статья посвящена рассмотрению значения антологии «Шоми гхарибон» Шафики Аурангобади в изучении таджикских поэтов. Отмечается, что антология «Шоми гхарибон», наряду с другими аспектами ее литературной ценности, должна быть введена в научный оборот в таджикском литературоведении с нескольких позиций, и именно с учетом этих моментов в данном разделе мы сосредоточимся только на тех поэтах, которые изначально были выходцами из Трансоксании и которые вместе с большим количеством поэтов путешествовали в Индию. Доказано, что этот комментарий, как и другие комментарии к персоязычной литературе, не свободен от ложных сведений, а также является интересным и имеет высокую литературную и историческую ценность. Однако, несмотря на это, ценность комментария «Шоми гхарибон» не уменьшается, поскольку он играет действительную роль в раскрытии вопросов жизни, деятельности, творчества и мировоззрения ряда малоизученных поэтов таджикской литературы.

Keywords: commentary on Persian-language literature, works and worldview of the poet, Tajik literature, “Shomi gharibon” by Shafiqi Avrangabadi, literary value.

The article is devoted to the consideration of the significance of the anthology entitled as “Shomi gharibon” by Shafiqi Avrangabadi in the study of Tajik poets. It is noted that the anthology “Shomi gharibon”, along with other aspects of its literary value, should be brought into scientific circulation in Tajik literary studies from several positions, and it is precisely with these points in mind that in this section we will focus only on those poets who originally came from Transoxiana and who, along with a large number of poets, traveled to India. It is proven that this commentary, like other commentaries on Persian-language literature, is not free from false information, as well as being interesting and having high literary and historical value. However, despite this, the value of the commentary “Shomi gharibon” does not diminish, because it plays an effective role in revealing the issues of life, activity, works and worldview of a number of understudied poets of Tajik literature.

Сарфи назар аз он ки тазкираҳо дар адабиётшиносии форсӣ-тоҷикӣ ба ҳайси манбаъ ва сарчашмае шинохта шудаанд, ки дар онҳо маълумоти дасти аввал роҷеъ ба зиндагонии шуаро

мавчуд аст, онҳоро боз манбаъи муҳим ва асосие қаламдод кардан мумкин аст, ки дар бораи осори шуаро, вижагиҳои он ва теъдоду миқдори абёт баҳс мекунад ва ба ин восита дастгоҳҳои нахустини нақду суҳансанҷӣ ва меъёри танқиди адабӣ дар гузашта будани худро ба субут мерасонанд. Аммо санҷаҳо ва меъёрҳои нақду баррасии ашъор баҳси бузургест, ки дар тазкираҳо ба гунаҳои мухталиф матраҳ шудааст ва нигоранда дар ин мадҳал аз усули таснифи тазкираи «Шоми ғарибон» бар он нестем, ки масоили нақду суҳансанҷиро аз дидгоҳи ин муаллиф баррасӣ намоем, балки баръакс сари масъалаи шинохти осор ва ҷаҳонбинии шоир зимни маълумоти шарҳиҳолие, ки тазкиранигор пешниҳод кардаву ин падида арзиши адабии тазкираро муайян месозад, тавачҷуҳ карданӣ. Дар ин меҳвар, дар канори маълумоти шарҳиҳолии шоирон, ки дар тазкира омадаву дар фасли пеш ба он мушаххасан ишора шуд ва нуктаҳои пиромуни миқдори осор, соҳибдевор будан ё набудан, рабти эҷодии шуаро бо ҳамдигар ва сафарҳое, ки шоирон барои такмили ҷаҳонбинии хеш доштаанд, тавачҷуҳ доштан ба вачҳи тасмиву таҳаллус, дараҷаи донишу фазилат, маҳорати адабӣ ва нуфузи шоир, теъдоди осор (яъне осоре, ки ба ҷуз ашъор ё девони ўро шомил бошад), ягон хислати хоси суҳанвар ва амсоли ин зарур аст. Маҳз ташреҳ ва бознамоии нуктаҳои мазкур арзиши адабии тазкираро муайян карда, мақоми онро ҳамчун сарчашмаи мустанаду соҳибэътимод дар адабиётшиносӣ таъин месозад.

Тазкираи «Шоми ғарибон» баробари дигар ҷиҳатҳои арзиши адабии он, ба адабиётшиносии тоҷик бояд аз ҷанд мавқеъ ба муомилоти илмӣ кашида шавад ва мо маҳз бо назардошти ҳамин нуктаҳо дар ин бахш танҳо роҷеъ ба он шоироне, ки аслу баромадашон аз Мовароуннаҳр асту дар қатори иддаи бузурге аз шоирон ба Ҳиндустон сафар кардаанд, тавачҷуҳ менамоем. Аз байни шоирони мазкур дар тазкира 42 нафар аз Мовароуннаҳранд. Инҳо: Озари Исфаҳонӣ, Абтари Бадахшӣ, Иброҳимбеки Бадахшӣ, Мулло Осори Бухорӣ, Бадеи Самарқандӣ, Бонии Кӯлобӣ, Хоҷа Обиди Самарқандӣ, Ҷонии Бухорӣ, Сипоҳии Андиҷонӣ, Айшии Ҳисорӣ, Фурбатии Ҳисорӣ, Собирхоҷа Шоҳ Тирмизӣ ва ҷанд нафари дигар мебошанд, ки дар адабиётшиносии тоҷик то ҳол дар мавриди ҳаёт ва эҷодиёташон маълумоте ба даст надорем. Шафиқ аз байни шоирони дар тазкирааш оварда, 35 нафарро бидуни зикри мавзеи таваллуд ва баромадашон сабт намуда, ки ин нукта барои аниқтару дақиқтар омӯхтани аҳволи онон мушкилие пешорӯй меорад. Чунончи, дар шарҳи ҳоли Дастур Миррафеъ гӯяд: «Дастур – Миррафеъ ном дошт. Насрободӣ гӯяд: «Дар таҳсили илми ҳикмат авқот сарф намуд...» (2, 103). Аз байни 42 шоири ҳавзаи Мовароуннаҳр 14 нафар зимни шарҳи ҳол ва боқимонда суҳанварон ҳамроҳи номашон аз қадом мавзеъ буданашон сабт гардидааст (2, 24; 45; 57; 66...). Ба ғайр аз ин, зимни шарҳи ҳоли якҷанд адибон муаллиф онҳоро ба Мовароуннаҳр итлоқ менамояд. Аз ҷумла, роҷеъ ба Қайдӣ чунин навиштааст: «Қайдӣи Мовароуннаҳрӣ дар аҳди Байрамхон-вакили мутлақи Акбарподшоҳ ба Ҳинд омад ва дар Агра ба таҳсили илм иштиғол дошт» (2, 213). Зимни шарҳи ҳоли Баҳром ном шоир, ки Сақо таҳаллус мекард, низ ҳамин гуна маълумот зикр шудааст (2,124). Муаллиф меқӯшад мухтасаран, вале муҳимтарин никоти ҳаёти шоирро баён намояд, ки ин падидаҳо метавон аз муҳимтарин вижагиҳои тазкираи мавриди таҳқиқ ҳисобид. Масалан, дар шарҳи аҳволи Роқим ном шоире аз Бухоро чунин омадааст: «Роқим – Хоҷа Обиди Бухорӣ, дар либоси фақр ба Исфаҳон рафт ва аз он ҷо ба Ҳинд омад» (2,115). Аз ин маълумоти муаллифи тазкира метавон ба осонӣ ҷанд нуктаи муҳими ҳаёти шоирро пай бурд. Масалан, шоир аз сабаби ривоч надоштани шеърӯи шоирӣ ба Исфаҳон омадааст ва дар он ҷо ҳам бозори шеърӯ аз сабаби гароишҳои мазҳабӣ касод ёфта, ба Ҳиндустон, ки аз марокизи адабпарвари он замон маҳсуб мегардид, сафар намудааст. Дар ифодаи «либоси фақр» пӯшидани шоир тавачҷуҳи ӯ ба тасаввуф намоен мешавад.

Дар баробари мухтасарбаёнӣ, тазкиранигор аксар мавқеъ меқӯшад, ки ягон ҷиҳати мумтози ҳаёт, эҷодиёт, таҳаллус, оила ва амсоли инро бо ишороти кӯтоҳу мӯъҷаз баён намояд. Мисол, дар шаъни Сипоҳии Андиҷонӣ нигошта: «Сипоҳӣ – набераи Хоҷа Қалонбеки Андиҷонӣ аст, ки мазкур хоҳад шуд. Ба иқтисоди таҳаллуси худ сипоҳӣ беназир буд ва дар айни ҷавонӣ дар шаҳри Агра соли нухсаду ҳафтоду ҳашт гирифтори аҷал гашт» (2,123). Ё ин ки дар шаъни Саққо гӯяд: «...аз муридони силсилаи Шайх Ҳоҷӣ Муҳаммади Хабӯшонӣ, марди фонӣ, (ки) дарвешмашраби ҳоли аз ҷазаба набуд, пайваста, дар кӯчаҳои Агра бо шогирде ҷанд об ғӣ сабиллоҳ ба халқ мерасонд ва дар он ҳолат забони ӯ аз ашъор обёртар будӣ» (2, 124). Агар дар пораи иқтисоии боло муаллиф фақат доир ба ҳаёт ва ҷаҳонбинии шоир ва тариқати ӯ ҳақс зада бошад, дар бораи осору вижагиҳои осори шоири фавқуззикр чунин нигошта: «... Шеър ба забони форсиву туркӣ мегуфт, ҷанд девон чамъ карда буд. Ҳар мартаба, ки ҷазаба бар ӯ ғалаба меовард, мешуст. Он чи боқӣ монда, ҳам девони захим аст» (2, 124).

Нуктаи дигаре, ки қобили тавачҷуҳ аст, он ки муаллифи тазкира бар шарҳи ҳоли бархе адибони минтақаи Вароруд диққати бисёр дода, баробари саҳнаҳои ҷолиби ҳаёти онҳоро нақд

кардан, нозукиҳои эҷодиёташонро низ зикр намудааст. Ба ин восита, муаллифи тазкира аз мақому манзалати суҳан ва суҳанварӣ ҳаҷс зада, дар ин ҷода қадом мартабаро ишғол кардани шуароро нишон медиҳад. Масалан, дар мавриди Муҳаммадқосими Қоҳӣ, ки аз шоирони садаи XVI аст, шарҳи ҳоли нисбатан ҷомеъ оварда, зимни он ишора мекунад, ки «мушорун илайҳи бо Абдурахмони Қомӣ ҳам» вохӯрдааст (2, 220). Дар баробари ин тазкиранигор нигоштааст, ки шоири мазбур барои сурудани як ғазал, ки бо номи «Ғазали фил» шуҳратманд мебошад, аз Акбаршоҳ сад ҳазор танга сила дарёфт намудааст (2, 220). Ҳамчун намунаи иштихори Муҳаммадқосими Қоҳӣ як байти ўро, ки боиси норозигии як зумра равшанфикрон ва шоирону орифони замони ў шуда буд, оварда, қиссаи ҷолиберо ҳам роҷеъ ба баҳси он мактуб медорад, ки ба таври зайл аст: «... Мавлоно Қоҳӣ вақте ки ин байт гуфт:

*Аз банг шавад сирри «Аналҳақ» зоҳир,
Чун ҳар баргаш ба сурати Аллоҳ аст.*

-Шайх Абдуннабӣ ўро тақфир карду халифаро бар он дошт, ки ўро ба тақриру ташҳири ин суҳан ҳозир гардонанд. Чун ўро ҳозир гардониданд, Шайх дар мақоми мунозира шуд. Мавлоно ба халифа арз кард, ки ҳазрати Шайхро пурсида шавад, ки гоҳе аз ин чашидаанд ё на? Халифа ба Шайх гуфт, ки Мавлоно чӣ мегӯяд? Шайх гуфт: «Астағфируллоҳ, сураташро надидаам, чӣ ҷои чашидан?!» Мавлоно гуфт: «Ҳақ ба ҷониби Шайх аст, агар андаке аз он тановул фармоянд сирре, ки гуфтаам мункашиф нашавад, ҳар чи Шайх фармояд, онро сазоворам». Халифаро ин суҳан бағоят (хуш.-Н.Ш.) афтод. Мавлоноро ба эъзозу иқром руҳсат фармуд» (2, 221).

Ҷиҳати қобили тавачҷуҳ он аст, ки тазкиранигор дар интиҳоби абёти шоири фавқ ва дигар шуаро ҳиммати воло нишон додааст. Масалан, аз шоири мазкур 10 байт интиҳобан оварда:

*Чун зи акси оразат оина барги гул шавад,
Гар дар он оина тўтӣ бингарад, булбул шавад.*

*Ашки ман толиби он нарғиси ҷоду бошад,
Ҳамчу тифле, ки давон аз пайи оҳу бошад.*

*Хоҳам, ки чарх з-обу гили ман сабӯ кунад,
Чун бишканад, сафоли сағи кӯи ў кунад.*

Дар таърихи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ чанд шоир, ки бо як таҳаллус шеър гуфтаанду дар як давра зистаанд, бисёр ва дучор меоянд, ки фарқи байни онҳо барои муҳаққиқон душворӣ меоварад. Баҳусус, агар шоирон аз як минтақа бошанд. Барои рафъи чунин мушкилот ва маҳлут нашудани шахсият ва ашъори шуаро Лачҳмӣ Наройин Шафиқ иқдоми хубе пеш гирифта, ки шоистаи таҳсин аст. Ў дар мавриди ду шоир, ки бо таҳаллуси «Қонӣ» шеър гуфтаанду аз Бухоро мебошанд, маълумот дода, якеро барои ташҳиси мақому манзалат ба унвони «муқаллид» зикр намудааст. Чунончи, дар бораи Қонии Бухорӣ аввал гӯяд: «Қонии Бухорӣ – соҳибистеъдод буд. Аз ватан баромада, дар Қобул Ҳумоюнподшоҳро мулозимат намуду дар назари султони эътиборе ба ҳам расонд...» ва як ғазали пурраи ўро ба ҳайси намуна меоварад (2, 65-66). Дар мавриди Қонии дувум бошад, чунин иттилоъ додааст: «Қонии муқаллиди Бухорӣ – муосири Қонии мазкур аст. Иттиҳоди таҳаллус бо вучуди иттиҳоди ватану аср, маҳалли таҷҷуб...» ва минбаъд ўро то поёни шарҳи ҳолаш «муқаллид» гӯён хитоб намуда, фақат як байташро ба ҳайси намуна зикр мекунад (2, 66). Аз ин тарзи маълумотдиҳии Шафиқ ба осонӣ метавон пай бурд, ки шоири дувум барои тақлидкорӣ мавриди безътиноӣ қарор гирифтааст.

Ҳамчунин, маълумоти Шафиқ доир ба Байрамхон (2, 46), Ҳаким Носири Хисрав (2, 71), Алӣ Шох Алӣ (2, 179), Мунсиф (2, 261) ва дигар шоирони мовароуннаҳрӣ қобили зикр аст.

Шинохти ашъор. Ҳамеша тазкираҳо ва кутуби дигари қадима тавачҷуҳи мунаққидон ва адабиҷаҳонро танҳо барои маълумот дар бораи шоир пайдо кардан намебошаду балки ба даст овардани абёт ва маҳсусан, абёти ба асл наздик ҷалб мекунад. Аз ин хотир, чанд мавриде, ки Шафиқ на ба ҳайси мунтақиди ашъор, балки ба масобаи шорехи он чеҳра намоидааст, ин ҷо зикр меёбанд. Яъне, тазкираи «Шоми ғарибон» на танҳо китобест, ки манбаи шарҳи ҳоли шоирон, намунаи ашъори онон, нақди осори онон ва амсоли ин аст, балки тазкираест, ки дар он шарҳи баъзе никоти мушкилаи ашъор ҳам буруз мекунад. Муаллиф дар шарҳи ҳоли Навбатии Турбатӣ ном шоир мефармояд: «Навбатии Турбатӣ – дар аҳди Акбарӣ ба Ҳинд омад ва дар ин ҷо авқот ба сар мебард. Дар ҳаҷви Қачӣ бек – Мирбахшии Байрамхон таркиббанд дар ниҳояти малоҳат мавзун карда...» (2, 264). Сипас пораи ҳаҷвии ашъори ў ва дигар шоирро сабт мекунад, ки дар он калимаи «фона» истифода шудааст ва калимаи мазкурро ба таври зайл ташреҳ медиҳад: «Фона» ҷўбаке, ки паҳлуи меҳ дар сўроҳ нишонанд, устувор нишинад ва начунбад ва

онро дар хиндӣ «паччара» гӯянд ба фатҳи «бо»-и форсӣ ва ташдиди «чим»-и форсӣ мафтӯҳ охирро» (2, 265). Дар бораи шеъри зайли Тоҳири Исфаҳонӣ бошад, Шафиқ чунин изхори назар мекунад:

*Дар Ҳинд касоне, ки гирифтанд ватан,
Монанди галевоҷ на мардану на зан.
Ин расми аҷаб нигар, ки дар кишвари Ҳинд,
Зан шавҳари шавҳар асту шавҳар зани зан.*

Муаллиф гӯяд: Занон дар ҳар мамлакат голибанд. Қиссаи иттифоқи азвочи мутаҳҳарот ва гӯша гирифтани қасам хӯрдани Ҳазрат (с) аз Қуръони маҷид ва ҳадиси шариф собит. Бале, қавли соҳиби рубой дар бораи насоро мутаҳҳаққ, ки ғалаба, ки занони инҳо бар мардон доранд, дар ҳеҷ қавм нест» (2, 167). Дар ин пора Шафиқ якандоза фикри муаллифи рубоиро рад карда, роҷеъ ба мақоми занон андешаҳои худро баён дошта бошад ҳам, афкори ӯ то ҷое номуайян аст, ки ба фикри шоир розӣ аст ё не? Шафиқ ба андешаи мо ин ҷо нуктаи заъфи ашъори Тоҳири Исфаҳониро дар баробари рӯҷӯ кардан ба таърихи ислом нишон дода ва мақсади ӯ низ ҳамин будааст. Дар мавриди як байти Рустамалихони Озим бошад, Шафиқ сарехан, мақсади истифодаи таркиби арабиро дар он баён дошта, маъноҳо ва вижагиҳои қорбасти хунарияро низ ба силки тавзеҳ мекашад. Байт:

*«Маро ба кишвари ҳусни бутон бувад волӣ,
Каманди зулфи расо, «мадда зиллуҳу-л-олӣ».*

Ҷумлаи «мадда зиллуҳу ал-олӣ» се сифат меҳақад, ки дар «зулф» ёфта мешавад...» (2, 193). Сипас муаллиф байте аз худ ҳам зикр мекунад, ки шомили ин се сифат аст. Ин се сифат ба ишораи муаллифи тазкира ва байти ӯ «дарозӣ», «баландӣ» ва «сиёҳӣ» мебошанд.

Муаллифи тазкираи «Шоми ғарибон» баробари пайгири истифода кардан аз тазкираҳои пешин, ба монанди «Риёз-уш-шуаро», «Каламот-уш-шуаро», «Ҳизонаи омира», «Миръот-ул-хаёл», «Тазкираи Насрободӣ», «Оташкада» ва амсоли ин, мекӯшад, маълумотро аз ҳештан зимни баёни ҷузъиёти ном, мавзӯ, таҳаллус ва ғайра илова намояд. Ҳарчанд ин иқдоми бисёр хуб аст, аммо дар баъзе мавридҳо боиси лағзиҳои муаллифи тазкираи «Шоми ғарибон» шудааст. Масалан, ӯ Носири Хисрави Қубодиёниро «Исфаҳонӣ» сабт намудааст (2, 71), ки аслан дуруст нест. Ё исми Зухури Туршезиро Мир Муҳаммадтоҳир (2, 168) навишта, ки бо маълумоти тазкиранигорони дигар, аз қабиле Озоди Балгиромӣ (1, 33), Боқии Наҳовандӣ (5, 393), Абдуннабии Фаҳруззамонӣ (5, 394) ва Муҳаммади Абдулғанӣ (3, 85), ки номи ин шоирро Нуруддин Муҳаммад сабт кардаанд, ихтилоф дорад.

Аз ин ҷо чунин бармеояд, ки тазкираи мазкур монанди дигар тазкираҳои адабиёти форсизабон баробари шомили никоти чолиб будан ва арзиши баланди адабӣ-таърихӣ доштан, аз маълумоти ғалат низ оро нест, вале бо вучуди ин, қимати тазкираи «Шоми ғарибон» поён намешавад, зеро он дар боз кардани масоили зиндагӣ, фаъолият, осор ва ҷаҳонбинии як идда шоирони камомӯхташудаи адабиёти тоҷик нақши муассир дорад.

Дар мавриди осори шуаро бошад, Наройин Шафиқ ба мақоми шоирон, робитаи шоирон бо шуаро ҳамаср, миқдори байти боқимондаи шоир, соҳибдевон будан ё набудани шоир, забти дигар осори шоир ба ҷуз девон, ғаври шуаро дар улуми мутадовилаи замон, иштиҳори шоирон дар хавзаҳои хунари, иртиботи шоирон бо ирфону тасаввуф ва хонақоҳҳо ва амсоли ин таваҷҷуҳи вижа дорад, ки барои баррасии мақоми маънавӣ, пояи суҳангустарӣ ва равишу мактаби эҷодии намояндагони асрҳои мухталиф санади муҳим маҳсуб мешавад.

АДАБИЁТ:

1. آزاد بلگرامی، میر غلام علی. سرو آزاد \ تحقیق، تدوین، تصحیح، ترتیب، مقدمه و حواشی دکتر زرینه خان. - علی گره: 2008. - 6556 ص.
2. ملا عبد النبى قزوینی، فخر الزمانی. میخانه \ آماده کننده چاپ و مؤلف مقدمه و توضیحات احمد گلچین معانی. - تهران، 1381. - 599 ص.
3. شفیق، نراین لجهمی. شام غریبان \ به احتمال محمد اکبر الدین صدیقی. - کراچی، 1977. - 378 ص.
4. گوپاموی، محمد قدرت الله. نتایج الافکار / به کوشش اردیشیر نبی‌شاهی. - بمبئی: چاپخانه سلطانی، 1336. - 800 ص.
5. گوپاموی، محمد قدرت الله. نتایج الافکار / به کوشش اردیشیر نبی‌شاهی. - بمبئی: چاپخانه سلطانی، 1336. - 800 ص.

REFERENCES:

1. Azad Belgrami, Mir Gholam Ali. Sarvo Azad \ Research, compilation, correction, arrangement, introduction and footnotes by Dr. Zarrineh Khan. – Ali Garh: 2008. – 6556 p.
2. Mulla Abdol Nabi Qazvini, Fakhr-e-Zamani. Meekhaneh \ Preparer of printing and author of introduction and explanations by Ahmad Golchin Maani. – Tehran, 1381. – 599 p.
3. Shafiq, Narayan Lachhemi. Sham Ghariban \ With the permission of Muhammad Akbar al-Din Siddiqi. – Karachi, 1977. – 378 p.
4. Gopamoi, Muhammad Qudratullah. The results of thoughts / with the help of Ardishir Nabishahi. – Bombay: Sultani Press, 1336. – 800 p.
5. Gopamoi, Muhammad Qudratullah. The results of thoughts / with the help of Ardishir Nabishahi. – Bombay: Sultani Printing Press, 1957. – 800 p.